

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Ali Cengiz Üstüner - “Arkeoloji Tarih ve Sanat Yazıları” adlı kitaptan bir bölüm.

Gılgamış Destanı, tarihin en eski yazılı destanının adı olup, 56 kil tablete Akad çivi yazısı ile kaydedilmiştir.

Gılgamış Destanı

Babillilerin milli destanı olan Gılgamış Destanı, Nipur’da **Assurbanibal**’ın kütüphanesinde, Boğazköy arşivinde bulunmuştur. Halk arasında herhangi bir sınıf farkı gözetilmeden, Mısır ve Hitit destanlarından daha etkilidir. Sümer yaratıcılığının sanat gücünü ortaya koyan, mitolojik karakterle belirtilmiş olmasıdır. Destan, Mezopotamya edebiyatının ilk örneği olup, 3 ayrı çağda işlenmiştir. Bazı parçaları eksik olup, Hitit tabletlerine göre tamamlanmıştır.

Gılgamış Destanı’na ilişkin kil tabletler

Soldaki Tablet XI: Tufan Hikâyesi. Akkadça; M.Ö. 7. yüzyıl;
Sağdaki V. tablet Eski Babil dönemi. Sümerce; M.Ö 1800-1600

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Sümerce yazılmış olan destan, M.Ö. 2000’li yıllara aittir. Gılgamış’ın hareketleri insiyaki (içgüdüsel) olmasına rağmen daima başarılıdır. Tanrılar kendisine yardım eder.

Babil yazması, M.Ö. 1800’lü yıllarda **Hammurabi** zamanında kaleme alınmıştı. 3 tablet halinde olup, serbest vezinle yazılmıştır. Önceki Sümer yazması ve kulaktan kulağa işitilenler toplanarak yazılmıştır.

Bu destanda, Gılgamış’ın hayatın zorluklarını yendikten sonra sonsuzluğu arayışı dile getirilmiştir. Tam olarak başarı kazanamamasına rağmen, tek elinde kalan dostluktur. Bu dostluk da tanrıların kaprisleriyle kuvvetini kaybedebilir. Burada Gılgamış’ın hareketleri insiyakidir fakat başarısız maceraları vardır. Başarısızlığa sebep, Gılgamış’ın eski tanrıların kurduğu sonsuzluk kanununa karşı gelmiş olmasıdır. Serüvenlerin sonunda, Babillilerde her şeyi gören, hikmet sahibi bir kral olarak tanınır.

Gılgamış, hayatının sona ermesi ile yeraltı dünyasının en yüksek mevkiine atanmıştır; ölümler mahkemesinin başhâkimidir. Yeryüzündeki hamisi olan **Güneş Tanrısı Şamaş**’ın yeraltı dünyasındaki temsilcisidir.

**Gılgamış heykeli; M.Ö. 750 Sargon Sarayı Babilliler dönemi
(Pergamon Müzesi, Berlin)**

Destanı yazan şairin, basit bir üslup kullanmasına rağmen, destandaki fikir derinliği önemlidir. Şair, Gılgamış’ın ihtirasının taşmasına, kazanılan zaferden daha güçlüsünü elde etmek için mücadelesine -başarısız olduğundan- müsaade etmemiştir.

İleri devir Babil yazmasında ise, farklı üslup görülür. M.Ö. 1250 yıllarında, şair **Sin-lekke-unnini** saray erkânına, aristokrat zümreye hitap ederek yazmıştır.

Her üç çağda yazılmış destandaki kişiler, tanrılarla insanlar arasındaki kahramanlardır. Bu kahramanlar, insanlardan farklı olarak, insanlara örnek mücadeleler gösteriyordu. Kahramanların hayattan ayrılmaları hüznü anlatılmıştır. Her ne kadar ruhun hayattan ayrılma kanununu eski tanrılar yapmışsa da, genç tanrıların kahramanlar yüzünden karşılaştığı güçlük ve hakaretler, ancak o kahramanların sonradan çektikleri ıstırap ve cezaya dönüşüyordu.

Bütün tanrılar arasında, yegâne hürmet gören **Güneş Tanrısı Şamaş**’tır.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Gilgamiş, tanrılarla mücadele eden bir kahramandır. Destanda, Gilgamiş'ın tanrılardan da farklı meziyetlere sahip olduğu görülür. Zaman zaman taşkın hareketleri olan masum bir çocuğa benzer. Her şeyi bilmesine ve başarılı olmasına rağmen, yanlış karar ve davranışları da vardır.

«Dünyada her şeyi bilen, yerin altındaki su kaynağını bilen, dünyanın bütün nimetlerine sahip olup, bunları çocuklarına, torunlarına, kavmine bırakan, uzun yoldan maceralardan sonra gelip yorgun düşen, bunları bir anıt taşına yazdı.» diye başlayan destanda, Gilgamiş'ın maceraları dile getirilir.

«... Uruk şehrinin etrafına sur yaptırdı. Köşe burçlarının taş merdivenden dönüp Tanrıça İştâr'ın (Savaş ve Aşk Tanrıçası) oturduğu E-anna Mabedi'ni yaptırdı. Hiçbir hükümdar bu mabet kadar güzel bir yapı yaptıramadı.»

Uruk şehrinin sur duvarları pişmiş tuğladandır. Duvarın temelini Tanrıça Eanna'nın çocukları **7 Hâkim** kurmuştur (Yunan mitolojisinde müzler olarak geçer.). Bu 7 Hâkim, yerin altından yerin yüzüne çıkıp insanlara ilim ve hikmeti öğretmiştir.

Hitit yazılarına göre: *«Ulu Tanrı, Gilgamiş'ı en iyi şekilde yarattı. Bütün tanrılar ona en iyi şeyleri verdi. Güneş Tanrısı Şamaş ona faziletin en yükseğini, Yeraltı Tanrısı ona hikmetin en yücesini armağan etti. Büyük Tanrılar onu 33 karış boyunda ve 9 karış genişliğinde yarattılar.»* (1 karış=20 cm)»

Babil yazmalarında ise 2/3 tanrılık, 1/3 insanlık özellikleri olup, mütenasip vücut yapısına sahiptir.

Gilgamiş bütün ülkeleri dolaştıktan sonra Uruk şehrine gelmiş, Uruk caddelerinde mağrur ve silahlı olarak insanları rahatsız edercesine bağırarak dolaşmıştı. Uruk halkına verdiği zarardan, şehrin nüfusu azalmaya başlamıştı. Kendisinin, **Tanrıça İştâr'a** vakfedilmiş kutsal koyun sürüsünün çobanı olduğunu söyler ve kutsal dokunulmazlığı yüzünden Uruk halkı onu Gökyüzü tanrılarına şikâyet eder. Gökyüzü tanrıları, Uruk şehrinin baştanrısı Anu'ya, Büyük Tanrıça Araru vasıtası ile Gilgamiş ile mücadelesinin sona ermesini, böylece Gilgamiş'ın Uruk halkını rahatsız etmemesini söyler.

* . * *

Tanrıça Araru, çamurdan kahraman **Engidu**'yu yarattı. Engidu, sert karakterde, vücudu kıllarla kaplı, saçları uzun, lüleleri buğday başağı gibi filizlenmiş biriydi. İnsan ve şehir tanııyordu. Hayvan postu giyer, ceylanlarla ot yer, vahşi hayvanlarla kana kana su içerdi.

Bir gün Engidu, dere kenarında su içerken, bir avcıya rastladı. Avcı korktu ve kaçtı. Babasına, Engidu'nun gücünden, azametinden, hayvanlar gibi ot yemesinden, tuzak kurmak için açtığı çukurları doldurduğundan, gerdiği ağırları kopardığından bahsetti. Babası, oğlunun Gilgamiş'a danışmasını söyledi.

Avcı, Gilgamiş'a derdini anlattı. Gilgamiş da ona bir fahişe verip yolladı. Avcı ve fahişe, vahşi hayvanların bulunduğu kırlara gittiler. 2 gün bekledikten sonra Engidu geldi. Fahişeyi gördü, 6 gün birlikte aşk hayatı yaşadı. Sevişmeyi gören hayvanlar Engidu'dan ayrıldı. Bu uzaklaşma nedeniyle Engidu gücünü kaybettiye de, fahişe Gilgamiş'tan bahsetti. Gilgamiş'ın hayatı sevdiğini, güçlü bir kahraman olduğunu belirtti. Güneş Tanrısı Şamaş'ın ona sevgiyi, tanrılardan Anu, Enlil, Ea'nın ona akıl, zekâ, hikmet ve bilgiyi verdiklerini söyleyerek, Engidu'yu Uruk şehrindeki Anu ve İştâr Mabedi'ne davet etti.

Bu sırada Gilgamiş, Engidu dağdan inmeden önce, rüyasında insanların arasından geçerek ilerler, gökyüzünden meteor taşlarından bir tanesi Gilgamiş'ın üzerine düşünce, o da bu taşı kucaklayıp annesine getirdiğini görür. Annesi **Ninsun**, *“kırdaki kendi oğluna benzeyen birinin doğduğunu, dağların yetiştirdiği güçlü bir arkadaş olduğunu”* söyler.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Gılgamış ikinci bir rüya daha görür: *Uruk'ta yolun ortasında bir balta durur, Gılgamış bu balta ile sevişir.* Ninsun, *“Dar zamanında oğluna yardım edecek kuvvetlinin Engidu olduğunu”* söyler.

Engidu, fahişenin karşısına oturur. Fahişe onu giydiren, ekmek yemesini, içki içmesini öğretir. Temizlenir, elbise giyer, silah kuşanır, kurtları ve aslanları kovalayarak çobanları rahat ettirir.

Fahişe ile birlikte Uruk'a giderler. Şehrin ortasında, Tanrıça İştâr ile evlenmesi için hazırlanmış olan yatağı görür. Gılgamış bu yatağın önüne gelirken Engidu yol vermez. Gılgamış ve Engidu boğuşurlarsa da neticede barışır ve arkadaş olurlar.

Gılgamış Engidu'yu annesi Ninsun'a götürüp, oğul olarak kabul etmesini ister. Ninsun da onu evlat edinir.

Humbaba

Gılgamış Engidu'yu ormanlarda yaşayan ejder Humbaba'yı öldürmesi için çağırır. Birlikte 300 okkalık silah kuşanırlar. Uruk şehrinin 7 sürgülü kapısına varırlar. Şehir halkı büyük bir uğurlama töreni yapar; ihtiyaçlar Humbaba'nın zorlu olduğu konusunda ikisini de ikaz ederler.

Gılgamış, Tanrı Şamaş'ın kendisini koruması için dua eder ve Uruk'tan ayrılırlar. Gılgamış'ın Koruyucu Tanrısı **Lugalban** da onların yanındadır.

Gılgamış ve Engidu, Humbaba ile mücadele ediyorlar.

Bazalt rölyef, M.Ö. 10. – 9. yüzyıl

(Suriye'de Tell Halaf'da Kral Kapara Sarayı'ndan)

Gılgamış ve Engidu, bir ay üç günlük yolu üç günde almış ve katran ormanına varmışlardır. Akşamları, Güneş Tanrısı'na su vermek için kuyu açmışlardır. Ormanın kapısına gelince, Humbaba'nın bekçisi Gılgamış'ın cesaretini azalttıysa da Engidu, Uruk'ta kendisine söylediği sözleri hatırlatır. Gılgamış tekrar cesaretleterek bekçinin üzerine atılıp zararsız hale getirir. Engidu, ormanın kapısını açarken eli tutulursa da, Gılgamış'ın mantosuna dokununca geçer. İkisi birlikte ormana dalarlar.

Ormanda katran ağaçlarını, çok iyi yapılmış yolları, **Tanrıça İrnina**'nın tapınağını (*İrnina-İştâr Babililerin Afrodite'yi olup İgigilerin yeryüzü tanrıalarının tanrıçasıdır*) görürler. Mabedin önündeki katran ağacının gölgesinde Humbaba'yı beklerler. Gece olunca uyurlar.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Gece yarısı Gılgamış uyanır; Engidu'yu uyandırarak gördüğü rüyayı anlatır: «*Derin dağ dibinde dururken, dağ devrilmiş ve ayaklarından yakalamış, gökten gelen bir ışık ve bir adam, dağın altındaki Gılgamış'ı çekerek kurtarmış, korkusu geçsin diye su içirmişler, ayakları yere değmiş.*»

Engidu bunu, Humbaba'yı öldürecekleri tarzında yorumlar.

Ertesi gün Şamaş'ın önünde kuyu kazarlar. Gılgamış dağa çıkıp ince ununu dağa serper; şiddetli bir soğuk eser. Gılgamış'ı fırtına uyutur; rüyasında yukarıdan ateş yağdığını görür. Uyandıktan sonra Engidu ile birlikte katran ağaçlarını devirerek yola devam ederler.

Humbaba gürültüyü duyunca gazaba gelir. Gökten Şamaş onlara cesaret verir. 8 fırtına çıkarıp yardımcı olur. Büyük fırtına, poyraz, kasırga, kum, bora, kırağı, rüzgâr, çam fırtınaları Humbaba'nın gözlerini kör eder.

Humbaba mücadeleden vazgeçerek Gılgamış'a yalvarırsa da Gılgamış, Engidu'nun ikazı ile Humbaba'nın başını keser ve bir sırığa diker.

Gılgamış sarayına dönüp yıkanır, savaş elbiselerini giyer, krallık tacını başına takar. Bunu gören Tanrıça İştâr Gılgamış'a evlenme teklif ederse de, Gılgamış reddeder ve onu tahkir eder. Sevgisinin hiçbir zaman ebedi olmadığını, sevdiği kimselerin uğradığı felaketlerden bahseder.

Gerçekten, İştâr Tammuz'u sevmiştir. (Tammuz yazın ölen nebatlarla birlikte cehenneme gider, iki ay sonra İştâr onları yeryüzüne çıkarırdı.) Gılgamış, Tammuz'u yıldan yıla yıpratarak çökerttiğini, sevdiği renkli çoban kuşunun kanadını kırıp, sakat bıraktığını, âşık olduğu aslana yedi tuzak kurduğunu, savaş atına olan sevgisinden 7 saat koşturduğunu, susayınca bulanık sudan içirtip, atın amcası Silli'yi derin acılara boğduğunu, âşık olduğu çobanı kurt yapıp kendi arkadaşlarına koşturduğunu, babasının hurma bahçesini **İşullami**'ye teklif ettiği aşkı kabul etmediği için hurma bahçelerinde dolaşan zararlı mahlûk yaptığını sayar. Hatta kendisine âşık olduğu takdirde aynı akıbeti uğrayacağını söyler.

İştâr bu sözlere bozularak, gökyüzündeki babası **Anu**'ya şikâyet eder. Anu, kabahatin kendinde olduğunu söyler. Bu sefer İştâr babasının gökyüzündeki boğasını ister. İnsanların 7 yıl yetecek buğdayı ve hayvanların 7 yıl yetecek otu olduğunu söyler. Bunun üzerine Anu, gökyüzünün güçlü boğası **Huvava**'yı yeryüzüne indirip, Gılgamış'ın üzerine yollar.

Gılgamış ve Engidu boğayı devirip, yüreğini çıkartarak **Şamaş**'a hediye ederler. Boynuzlarının kabuğunu yağ koysun diye Gılgamış'ın Koruyucu Tanrısı **Lugalbanda**'ya verirler. Uruk halkı bu zaferin karşısında şenlik yapar.

Gılgamış Cennetin Boğasını Öldürür
Antik Mezopotamya'dan;
M.Ö. 2250-1900 yılları arasında;
Terracotta rölyef.

Gılgamış ve Engidu'nun Rüyaları

Şenlik gecesi Engidu bir rüya görür: Büyük tanrılardan **Anu**, **Enlil**, **Ea** ve **Şamaş** toplanarak, Humbaba ve Huvava'nın ölümünden, katran ağaçlarının devrilmesinden dolayı, Engidu ya da Gılgamış'a ölüm cezası verilmesini tartışır.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Tanrı Enlil, kutsal katran ağacının kesilmesinden dolayı Engidu'nun ölümünü istemiş, Şamaş ise Engidu'nun suçsuz olduğunu söylemiştir. Hâlbuki Gılgamış ve Engidu kutsal katran ağacından Enlil ile bir kapı yapmışlardır.

Engidu sıtma nöbeti geçirmeye başlar ve insanları, fahişeyi ve avcırı lanetler. Tanrı Şamaş'ın ikaz etmesi üzerine sözlerini geri alır.

Engidu geceyi sancı içinde geçirir. Asık suratlı, kartal pençeli, kuş kanatlı bir adam, Engidu'nun elinden tutarak karanlıklara götürür; orada **Yeraltı Tanrıçası İrkalla**'ya teslim eder. Burada, insanlar kuş tüyünden giysileri içinde dolaşırlar; tahtlar devrilmiş, kral taçları yerlere atılmıştır, Anu ve Enlil'e vekâlet eden krallar, kızarmış et ve soğuk su taşıyordur. Engidu toplantı yerine getirilir. Rahipler, nazırlar, tanrıların yakınları, tanrıların lütfuna mazhar olmuş ruhban sınıfı, **Etana** (*insanlarla hayvanların bir arada yaşadığı zamanlarda çobanlara krallık eden fani*), Sürü ve Çobanların Tanrısı Şumukan, Yer Tanrıçası Ereşkigal, önünde kâtibesini Belitseri, elindeki yazı levhasını okuyup Engidu'nun günah ve sevaplarını sayıyorlardır.

12 gün ve 12 gece daha yatağında yatan Engidu, Gılgamış'a savaşta ölmediği için mutsuz olduğunu söyler. Gün ağarırken, Gılgamış, Engidu'ya son olarak serüvenlerini anlatır. Uruk şehrinin ileri gelenlerini çağırarak 7 gün, 7 gece bekler ve Engidu'yu muhteşem bir cenaze töreni ile gömdürür.

Gılgamış'ın, Engidu'nun ölümü üzerine ağlayışının betimlemesi

Gılgamış, arkadaşı Engidu'nun ölümüne çok üzülerek onun gibi ölmek ister. Kirlere doğru koşar, Ubar-Tutuş'un oğlu **Utnapiştım**'e gitmek ister. Ay Tanrısı Sin'e yalvarır. Ayın parlak ışığında birçok aslana rastlar; bunlardan ikisini öldürür, diğerleri kaçır. Bu iki aslanın yeşim taşından heykellerini yapar ve boyayıp üzerlerine isimlerini yazar.

Gılgamış Maşu (İkizler) Dağı'na gelir. Çatal şeklinde olduğundan, güneş buradan doğar ve batar. Gılgamış bu dağdan güneşin doğuşunu ve batışını seyreder.

Maşu Dağı'nın kapısında 2 akrep insan vardır. Bunların görünüşü ölümdür. Gılgamış bakınca dehşete düşmüşse de, hemen kendini toparlar. Akrep insanlar (suratı insan, vücudu akrep) Gılgamış'a ne istediğini sorar. Utnapiştım'i görüp **“ölüm ve hayatı sormak istediğini”** söyler.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Akrep insanlar bırakır; dağın kapısından girip karanlıkta ilerler, güneş girmeden o çıkar, kıymetli taşların süslediği bir bahçede aydınlığa kavuşur.

* * *

Denizin تنها köşesinde, ayakları ağaçtan bir taht üzerinde oturan Tanrıça Sakiye Siduri, güneşin günlük dolaşımında, güneşin yorgunluğunu gidermesi için yanında bulunan fiçılardan şıra verir. Gılgamış'ın geldiğini görünce korkar; kapısını sürgüler.

Şamaş gelince, Gılgamış'a ne aradığını sorar. Gılgamış da ölümsüzlüğü aradığını söyler. Şamaş gittikten sonra, Sakiye Siduri'ye de aynı şeyleri söyler. Sakiye Siduri, Utnapiştım'e Şamaş'dan başka kimsenin gidemediğini, Utnapiştım'in gemicisi Urşanabi'yi ve taş kürekçilerini bulmasını söyler.

Gılgamış ormana dalarak taş kürekçilere rastlarsa da onları dağıtır. Urşanabi'yi görür, 120 kürek yaparlar. Urşanabi ve Gılgamış denize açılırlar; bir buçuk aylık yolu üç günde alırlar; ölüm suyuna varırlar ve Utnapiştım'i bulurlar.

Utnapiştım, Nuh peygamberdir. Daha eski Babil destanında **Atarharis**, Sümerce **Ziudsudda** (Zi: hayat, ruh, can; – ud: zaman, – sudda: uzun) denirdi. Tufandan kurtulduktan sonra sonsuz yaşantıya sahip olma fikri Sümerlerin malıdır.

Utnapiştım Gılgamış'a ne aradığını sorar, o da «**ölümsüzlüğü**» der. Utnapiştım Gılgamış'a *“Tanrıların ve insanların mukadderatına karşı gelmemesini; dünyanın fani olduğunu, kurulan ailelerin zamanla yok olduğunu, nehrin akışı gibi insanların hayatının devamlı olmadığını; ölümün şeklinin çizilmediğini; yeraltı tanrılarında Anunnaki ve kaderin değişmez sembolü And'ın, ölümü ve hayatı tespit ettiğini”* söyler.

Gılgamış ise Utnapiştım'e kendisi gibi insan şeklinde olmasına rağmen nasıl ölümsüz olduğunu sorar. Utnapiştım ise tanrıların sırrı olan **“Tufan”**ı anlatır.

Gılgamış 11. Tablet Büyük Tufan ile ilgilidir.

Tufan

Fırat Nehri'nin kenarındaki Şurrippak şehrinin etrafında yaşayan tanrılar Anu, Enlil vezirleri Ninurta, su yolcuları Ennugi, hikmet sahibi **“Ea”** tufan yapmaya kararlıdır.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Ea, Şurrippaklı Ubar-tutu'nun (Tufan'dan önceki Babil'in kralı) oğluna yeri söküp gemi yapmasını, malı bırakıp hayatı düşünmesini, canlıların her cinsinden birer çifti geminin içine yüklemesini söyler. Utnapiştım, Şurrippak halkını etrafına toplayarak Ea'nın bereket yağmuru yağdıracağını söyler.

İhtiyar ve gençler gemi yapımı için malzeme taşırlar. 5 günde geminin omurgası çıkar. 1 iku (3528 m²) büyüklüğünde ve küpeştesi 20 kamış (60 m) yüksekliğindeydi, 6 katlıydı, alt ve üst güverteleri 7 kısıma ayrılmış, ambar 9 bölüme ayrılmıştı. Burada, zift, susamyağı, şurup ve şarap saklanırdı.

Gemi 7 günde tamamlanır. Utnapiştım kavmini ve hayvanları getirir. Şamaş akşamüstü buğday yağmurunu yağdırınca geminin kapıları kapatılır.

Utnapiştım ve gemisi

Gemici Pusur-Amuri'ye, Utnapiştım gemiyi yaptığı için sarayını teslim eder. Fırtına Tanrısı Adad bulutlardan gülererek bakar, maiyeti olan Şullar ve Haniş gemiyi seyrederek. Savaşı ve hasatlığı insanlara getiren büyük İra, tatlı su havuzu olan Apsu'nun dayanaklarını çeker, Ninurta sularını boşaltır, Adad kuvveti ile Şamaş'ın ışınlarını karartır. Karayel esip her şeyi süpürür, poyraz esip memleketin altını üstüne getirir. Tanrılar gökyüzünün en üst katına çıkarak büyük bir korku ile seyrederek. Tanrıça İştar bile pişman olur.

* * *

Fırtına ve tufan 6 gün 7 gece sürer...

Fırtına dinince, deniz sakinleşir, güneş tekrar ışınlarını yollar. Gemi Nissir Dağı'na rastlar. (Bu dağ Irak-İran arasındaki Rumiye Gölü'nün güneyindeki dağlardan biridir; Tevrat'ta Ağrı Dağı olarak geçer.)

Utnapiştım ilk gün bir güvercin uçurur. Güvercin konacak yer bulamaz; geri döner. Ertesi gün kırlangıç uçurur; o da konamayıp geri döner. Üçüncü gün ise karga uçurur. Karga biraz sonra balçıkla geri gelir.

Dağın tepesine 7 küp yerleştiren Utnapiştım kamış, katran sakızı, as (mythe) kokusu ile tütsü yapar. Bütün tanrılar gelir, bu nefis kokuyu alırlar. Yalnız İştar, Enlil'i tufan yapmakla suçladığı için istemez. Enlil gelince gemiyi görür, insanların ve canlıların kurtulduklarına kızar.

Ea, Enlil'i çıkardığı tufandan dolayı suçlar. Enlil ise tanrıların sırrını, aklı fazla olana rüyasında söylediğini anlatır. Gemiye girip Utnapiştım ve zevcesinin elinden tutup karaya çıkarır. Utnapiştım ve zevcesini tanrılaştırır.

Gılgamış bunları dinlerken, yavaşça dizinin üzerine çömelir, uyuklar. Utnapiştım'ın zevcesi her gün birer ekmeği Gılgamış'ın başının yanına koyar. 6 gün, 7 gece uyuduktan sonra uyandığında, Gılgamış uykusunu inkâr ederse de yanındaki 7 ekmekle ikna olur.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

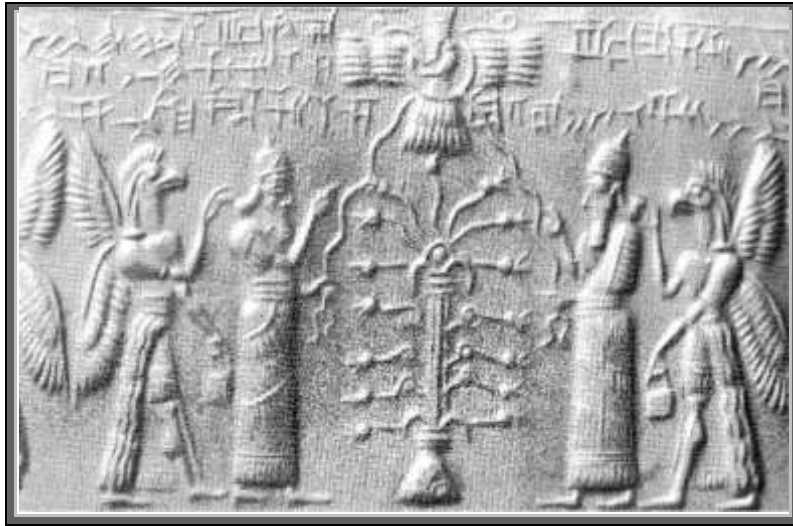
Utnapiştım, gemici Urşanabi'ye Gılgamış'ı götürmesini söyler; uğurlarken de ölümsüzlüğü sağlayacak büyüleri otun yerini söyler.

Gılgamış ve Urşanabi büyüleri otun bulunduğu yere gelirler. Gılgamış derin kuyu kazıp, ayaklarına ağır taşlar koyarak kuyuya iner, otu alıp tekrar yukarı çıkar. Yollarına devam ederler. Bir aralık soğuk bir suyun önünde yıkanırken, yılan büyüleri otu kapıp götürür. Gılgamış çok üzülür ve Urşanabi ile Uruk'a dönerler.

* * *

Gılgamış Destanı bundan ibarettir. Yalnız M.Ö. 2000 yıllarında Sümerce yazılmış metinde, Gılgamış'ın yeraltı dünyasındaki macerası da anlatılmaktadır.

Gılgamış İştâr'la barışmak için iyi ve kıymetli ağaçtan taht yapıp armağan etmek ister. Yaşlı ve kalın gövdeli Huluppu ağacını devirmek ister. Ağacın tepesinde fırtına kuşunun yuvası, yavrusu ile birlikte bulunmaktadır. (Sümer kayıtlarında bu kuş, kartal ve aslan karışımıdır.) Ağacın kökleri arasında hiçbir sihrin etkileyemeyeceği yılan yuvası vardır. Ağacın gövdesinde ise bakire Lilit oturur.

Anu, Enlil ve Huluppu Ağacı

Gılgamış ağacı devirince Lilit özgürlüğüne kavuşur.

Gılgamış, ağacı gövdesi ve dalları ile Uruk'a getirir. Yeraltı Tanrıçası Ereşgigal, İştâr'a verilecek armağanı kıskanır, yeraltından yeryüzüne açtığı bir çukurla, ağacı dallarıyla çeker. Engidu, bu ağacı çıkarmak için yeraltına iner. Tanrıça Nin Astu'nun mukaddesatına ayak basar, çıplak Nin Asu'nun güzelliğine âşık olur, Gılgamış'ın öğütlerini unuttur; cehennemin kötü ruhları onun yeryüzüne geri dönmesine izin vermez.

Gılgamış Enlil'e gider, durumu anlatır, Enlil cevap vermez.

Sin-baba'ya gider durumu anlatır. Sin-baba da cevap vermez.

Ea'ya gider, durumu anlatır. Cehennemin kralı, yiğit Nergal'e yeraltından hava deliği açmasını söyler. Engidu yeryüzüne çıkar; Gılgamış'a yeraltında gördüklerini anlatır.

Diğer Anadolu Efsaneleri

M.Ö. II. binde Anadolu'da ise efsaneler farklı olarak karşımıza çıkar.

Hitit metinlerinde destanlardan pek az söz edilir; daha çok ritüel, dua, dinî konular, savaş arabalarına ait atların yetiştirilmesi hakkında yazılar vardır.

İlluyanka Efsanesi:

Fırtına Tanrısı Teşup'un yılan İlluyanka ile mücadelesi anlatılır. Aynı efsanede dinî bayrama ait ritüel görülür.

Aslantepe'den bir Orthostat üstünde
Fırtına Tanrısı Teşup ile İlluyanka'nın mücadelesi.

Telepinnu Efsanesi:

Tanrı Telepinnu'nun kayboluşundan ve tekrar bulunuşundan söz eder.

Telepinnu'dan başka bir Fırtına Tanrısı'nın da var olduğu anlaşılır. Memleketin ve insanların refahı için sihir ritüelinden bahsedilir.

Telepinnu'nun kaybolup tekrar geri gelmesinde, Babil Tammuz Efsanesi ile Suriye'nin Adonis Efsanesi'ne benzerlik görülür. Hitit efsanesinde Tanrı ölmez, kendini uykuda saklar. Tammuz ve Adonis efsanelerinden farklıdır. Ritüel, sihir ritüelinin etkisindedir.

Babil'in Gılgamış destanına ait tabletler Akatça, Hititçe ve Hurrice yazılmıştır. Eski Akat krallarından Sargon ve Naramsin hakkındaki efsaneler, Hurriler yolu ile Anadolu'ya gelmiştir. Hurri dilinin etkisi Mezopotamya'dan Suriye kıyılarına, Orta Anadolu'dan Filistin'e kadar dağılmıştır; merkezi ise Güneydoğu Anadolu'dur.

M.Ö. 1500 yıllarında İndo-Ari menşeli bir hanedan, merkezi Habur olan Mittani devletini kurar. Mittannilerin diline Hititler Hurice, Babilliler Subarca dedikleri ve Urartu dilinin menşei olup, Ön Asya dilleri ile akrabalığı yoktur.

Yeni Hitit devleti, 1400 yıllarında yükselmesinde, Mitanni devletinin yıkılması ile başlar. Hititler komşuları Mitannilerden çok şey almıştır. Boğazköy arşivlerinde Hurrice yazılı tabletler dinî özelliklere sahiptir. Hurri menşeli diğer efsaneler ise, Hedamnu, Keşşi, İştar, Guaparanzah, Apu ve oğulları, Pisaisa Dağı efsaneleridir.

En önemli çivi yazılı efsane ise **Tanrılar Kralı Kumarbi**'nin içinde bulunduğu efsanedir. Bu yazılar üç kısımdır.

1. Gökteki Krallık Efsanesi:

Tanrılardan Nara, Napşara, Mink, Ammunki, Ammezaddu İşhara, Enlil, Ulukulimma işitsinler ki, evvelce Alalu, gökteki tanrıların kralının tahtında otururdu (Alalu: Fırtına Tanrısı). Tanrılardan Anu (Aranzah-Dicle Nehri) ona hizmet ederdi. 9 yıl sonra, Anu Alalu'ya isyan etti; gökten aşağıya toprağa yuvarladı. Anu tahta oturdu, Kumarbi ona hizmet etti. 9 yıl sonra Kumarbi Anu'ya isyan etti; Kumarbi'nin kuvvetli gözleri sayesinde, Anu yenildi, kuş olup kaçmak istedi. Kumarbi Anu'yu yakaladı, dizini ısırdı, erkekliğini yuttu; 3 korkunç Tanrı'ya gebe kaldı. Anu gökyüzünden aşağıya tükürdü, Kumarbi de tükürdü. Kanzura Dağı korktu. Kumarbi, mücadelenin sonunda, dinlenmek için Nippur'a gitti, 7 ay kaldı.

Tanrı A. Glim yerden kuvvet aldı; gökten kahramanlık aldı; Anu'dan erkeklik aldı; Kumarbi'den akıl aldı.

Kummiye kralı, Anu'ya Kumarbi'nin erkek olarak dünyaya geldiğini, 7 defa karanlık toprağa, 7 defa göğe, 7 defa dağlara, ırmaklara gönderdiğini, kara toprağın onu doğurduğunu söyledi. Nara'nın aklı, Anu'nun erkekliği, Gök Tanrısı'nın kahramanlığını aldığı söylenir.

Koruyucu Tanrı Lama, göğün kralı olduğunu, tanrıların önünde eğilmediğini söyler. Bu haberi Ea'ya söylerler. Ea, Lama'nın etkisiyle halkın isyankâr ve dinsiz olduğunu, hiç kimsenin ekmek ve içki kurban etmediğini söyler. Ea Abzuva şehrine gider, oradan Lama'ya elçi yollar. Lama'nın gökteki krallığından memnun kalmadığını bildirir. Teşup ve veziri Ninurta Lama'yı çiğnerler.

2. Ullikummi şarkısı:

3 tabletlik büyük bir metindir. Kumarbi tanrıların toplandığı dağa çıkar, Ea ona tarizlerde bulunur; Kumarbi cevap verir. Ayakkabılarını giyer, Urkiş şehrinden yola çıkar.

Kumarbi'nin elçisi İmpalluri, denize gider; Kumarbi'nin tanrıların babası olduğunu söyler. Deniz, İmpalluri vasıtası ile Kumarbi'yi davet eder. Deniz Kumarbi için hazırlık yapar, yemek pişirir, sedir ağacını kurban eder; gece gündüz şarkıcılar Kumarbi için şarkılar söyler. Kumarbi veziri Mukişannu'yu suya yollar. Kendisi de denizle sevişir, bu sevişmeden doğacak çocuk için tabiat ve kadınlar ona yardım ederler. Tanrıçalar Gulş ve Mah çocuğun doğumuna yardım eder, çocuğa Ullikummi adını koyarlar.

Kumarbi, elçisi İmpallurri'yi ayakkabılarını giydiren, asayı eline vererek İrşirra tanrılarına gitmesini, tanrıların babası Kumarbi'nin onları çağırdığını söylemesini emreder. İrşirra tanrıları gelip çocuğu görür. Diyorit taşından olan bu çocuk Enlil'in dizinde durur; sonra Uppelluri'nin sağ omuzunda durur. Denizden gökyüzüne doğru yükselen bu diyorit taşı çabuk büyür ve boy atar, kısa zamanda gökteki mabetlere ve Kuntarta evine yetişir.

Güneş Tanrısı gökten aşağıya bakınca, denizden yükselen Tanrı'nın kim olduğunu sorar. Fırtına davetinde Güneş Tanrısı sofraya oturmaz, içkisini içmez, yemeğini yemez, diyorit taşının sırrını öğrenmek ister. Fırtına Tanrısı bunun üzerine İştar ile birlikte Hazri Dağı'na (Antakya yakınındaki Kel Dağ) çıkarak diyorit taşı seyreder.

[Doğada nadir olarak bulunan diyorit: Bir derinlik kayacı.](#)

İştar, ağlayan Fırtına Tanrısı'nı teselli eder. Tanrı Nannar ve diğer tanrılar Şepişa Dağı'na çıkarlar. Kumarbi, tanrılara oğlunun diyorit taşı olduğunu söyler. Ea, Kumarbi'ye insanlara kötülük yapmaktan vazgeçmesini söyler. Tanrılar, Kumarbi'nin yanından ayrılır.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Tanrı Aştahi 70 tanrı ile birlikte, büyük bir gök gürültüsü yaparak, denizin altındaki diyorit taşımları alarak, Kuntarra evinden Kummiya şehir kapısına getirir, Hebat Mabedi'ne yerleştirir. Hebat, kocası Fırtına Tanrısı'nın akıbetini merak eder ve hizmetkârı Takiti'yi tanrılara yollayıp haber getirmesini ister. Takiti geri dönemez. Bu sefer, Taşmışu, efendisi Fırtına Tanrısı'nın emri ile kuleye çıkar. Hebat evin damına çıkar, Taşmışu'yu görünce heyecandan aşağıya düşerken, saray kadınları tutar. Taşmışu, efendisi Fırtına Tanrısı'nın şimdilik dünya hâkimiyetini bıraktığını bağırarak söyler.

Fırtına Tanrısı, Taşmışu'yu Ahzuwa şehrindeki Ea'ya yollayıp ondan yardım ister. Ea, Enlil'e ve Upellurri'ye Kumarbi'nin Fırtına Tanrısı'na asi olan bir taş yarattığını söyler. Upellurri, hiçbir şeyin farkında olmayacak kadar ihtiyar olduğundan, sırtındaki ağrıya diyorit taşının sebep olduğunun farkında değildir. Gök ile yerin bıçakla ayrıldığı zaman Upellurri farkında olmadığını söyler. Ea, Upellurri'nin sırtındaki diyorit taşımları alarak ayaklarının altında büyüğü bozar ve Ullikummi'nin büyüğü bozulur.

Eski tanrılar tekrar toplanır, Ullikummi'ye söylenirler. Fırtına Tanrısı arabasına binip gürültüyle denize varır, tekrar dünya hâkimiyetini eline geçirir. Fırtına Tanrısı'nın Ullikummi ile yaptığı savaş, Hatay kıyılarında Akdeniz'dedir.

3. Müteferrik parçalar:

Kumarbi'nin veziri Mukışannu, yerin altından denize iner. Güneş Tanrısı ve yer tanrıları onu görmezler. Mukışannu, Deniz'i Kumarbi'ye davet eder; Deniz kimseye görünmeden Kumarbi'ye gider. 7 gün Kumarbi Deniz'e gider. Denizin kızı Pirtapşuri akşam ziyafette musiki aleti olan Arkammi çalar.

Başka bir parçada ise Vaşitta Dağı'nın doğurmasından bahseder.

4. Kumarbi ve Tufan Kahramanı:

Kır hayvanlarının gidip diz çökmesiyle, tarla kuşu Tarumaki ve Ulluya yeryüzüne inerler. İtla şehrinde açlıkla ve hastalıkla mücadele edilir. Tanrı Şuşharuwa ve Güneş Tanrısı sağlık getirirler. Hamşa oğlu Atramhasis, Kumarbi'nin anlattıklarını dinler, hububatı araba ile götürmesini söyler. Hamşa oğlu Atramhasis Kumarbi'nin ölümden korkmasını söyler (Babilonya efsanelerindeki Gılgamış, Ubartutu oğlu Utnapiştım'deki gibi).

Kumarbi efsanesinin geçtiği yer olarak, Kumarbi'nin bulunduğu şehir Urkuş'un, kayıtlarda Dicle Nehri üzerinde ya da Mezopotamya'da olduğu yazılıdır. Fırtına Tanrısı Teşup'un şehri Kummiya olup, Kuzey Mezopotamya'daki Haphi, Cizre'nin kuzeyindedir. Fırtına Tanrısı Teşup, Ullikummi'yi ilk defa Hazzi Dağı'nda görmüştür (Hatay'daki Kel Dağ). Tanrılar Şepişa Dağı'nda toplantı yapardı, Gök Kralı ise Lalapaduva Dağı'nda otururdu; Fırtına Tanrısı'nın kaçmaya mecbur olduğu dağ ise Kanduma Dağı'dır.

* * *

M.Ö.VIII. yüzyılda Yunan şairi **Hesiodos**'un tanrıların vücuda gelişini anlatan theogonisinde **Chaos, Gaia (yer) ve Uranos'u (gök)** meydana getirir. Bunların birleşmesinden de **Titanlar** doğar. Titanların sonuncusu **Kronos**'dur. Uranos, çocukları olan Titanları Gaia'nın vücudundan çıkartmak istemez. Gaia, Kronos'u babasına karşı isyana teşvik eder. Kronos, babası Uranos'un erkeklik uzvunu orakla keser, akan kanlardan Erinyler (dişi intikam tanrıları), devler ve Melos perileriyle denize düşen uzvun köpüğünde **Aphrodit** doğar. **Kronos** bütün çocuklarını yerken, Zeus yerine taş yutar.

Babil ve Anadolu Efsaneleri

Kumarbi efsanesindeki Anu'nun, Alalu'dan sonra Gök Tanrısı olduğunu görmüştük. Kumarbi ile mücadelesi sonunda Anu'nun erkeklik uzvunu yuttuğunu, Kumarbi'nin 3 korkunç Tanrı'ya gebe kaldığını, bunların Fırtına Tanrısı, Aranzah (Dicle) ve Taşmışu olduklarını biliyoruz.

Yine Hesiodos'un theogonisine göre, Zeus büyür, babası Kronos'a karşı gelir, Kronos'un yuttuğu taş ve kardeşleri çıkar. Bu taş Zeus, Pytho'da, kült anıtı olarak diker. Sonra Zeus ve kardeşleri, Kronos ve Titanlarla kavgaya tutuşurlar; Zeus ve kardeşleri kazanır.

Gaia son çocuk olarak Typhon'u doğurur. Tanrılara karşı Typhon saldırmış, tanrılar Mısır'a kaçmış, her biri birer hayvan şekline girmiştir. Zeus kızarak Herakles'in yardımı ile bu dev Sicilya'da yakalar; orada yıldırımla vurarak Etna dağının altına sürer. Yunan şairleri, Etna yanardağının zaman zaman infilak etmesini Typhon'un ıstırap çekmesi şeklinde yorumlar.

Hurri ve Yunan efsanelerinin benzerlikleri ve özellikleri:

<i>Babil</i>	<i>Hurri</i>	<i>Fenike</i>	<i>Yunan</i>
<i>Alalu</i>	<i>Alalu</i>	<i>Elinu</i>	
<i>Anu</i>	<i>Anu</i>	<i>Uranos</i>	<i>Uranos</i>
<i>Enmeşarra</i>	<i>Kumarbi</i>	<i>El</i>	<i>Kronos</i>
<i>Enlil</i>	<i>Teşup</i>	<i>Baal</i>	<i>Zeus</i>

Zeus, Tartarus'a (en derin alt dünyaya) inip Hekatoncheir (yüz elliler) getirinceye kadar, tanrılar Titanlara karşı bir şey yapamaz.

Taşup, Apsu yeraltı su kaynağına inerek Ea'yı çağırıcaya kadar bir şey yapamazlar. Yalnız burada Kumarbi mücadeleden uzak durur; onun şerefine oğlu taş olan Ullikummi savaşı. Titanlar ise Hurri destanındaki eski tanrılara tekabül eder.

Teşup dünya hâkimidir, Kumarbi Ullikummi ile savaşında geçici olarak dünya hâkimiyetini bırakması ve Kumarbi ile ikinci bir mücadelesi olmasına karşılık Zeus de Kronos'u yendikten sonra ikinci defa karşılaşmazlar. Ancak Typhon, Zeus'ün hâkimiyetini tehlikeye düşürür.

Başka bir benzerlik de daha geç devirde, Roma İmparatorluk devri Yunan yazarlarından Typhon'u, Kilikya'da doğan, boyu göğe değen, insan başlı, kollarında 100 yılan dolanan, insan-hayvan karışımı bir yaratık olduğunu söyler.

Babil efsanesinde, dünyanın yaratılışı, Tiamat'ın (deniz) vücudundan meydana gelmiştir. Hurrielerin Ullikummi destanında ise dünyanın yaratılışı, çok daha eskiden olup, insanlar ve şehirler biliniyordu. Yine Ullikummi destanında gök ve yer Upillurri üzerinde inşa edilmiştir. Yunan mitolojisinde **Atlas** olarak geçer. Gök ve yer Enlil tarafından bakırdan bir bıçak ile ayrılmıştı. Sümer yazılarında ise, kutsal sivri kama (al) ile gök ve yerin kesildiği yazılıdır.

Babil devletinin kuruluşunda, Baş Tanrı Marduk vardır. Marduk'un babası Ea, Enlil'in halefi olup, dünya hâkimiyetini almıştır. Fırtına Tanrısı Adad'ın (Teşup-Zeus isminin) Babil'deki mabette Enlil'in hâkimiyetini aldığı yazılıdır.

* * *

Babil motiflerini Hurrieler kendi anlayışlarına göre kullanmış, ağızdan ağza anlatılan bu efsaneler isim değişikliklerine rağmen, muhtevasını koruyabilmişse de, her efsane kendi milletin karakterine göre dile gelmiştir. Babil muhayyilesinin canlılığı ve zenginliği Hurri destanlarında donuklaşmış, Yunan edebiyatında ise tamamen günlük hayata uydurulmuştur. Babil tanrıları Gılgamış'a rehber olmuş, Engidu'nun yaratılışı ile Gılgamış ruh ve kahramanlık kazanmış, Engidu'nun ölmesi, Gılgamış kahramanlığının tükendiği kanısını vermiştir.

Olaylarda, tanrıların kahramanlara nasihat verici olmaları, kahramanların işlerine karışmaları, bütün olaylardan sonra Uruk halkına hesap verilmesi, Babilonya uygarlığının yansımasıdır. Hâlbuki Hurri efsaneleri, aynı olayları daha kaba işliyor. Olaylar daima tanrılar arasında geçiyor. Kazanan da kaybeden de Tanrı oluyor. Olaylar, tanrılar arasında bir nevi post kavgası şeklinde görülüyor. Babil natüralist üslubuna karşılık, Hurri efsanelerinde dağ, deniz, taş gibi dünya kabuğunu örten basit unsurların bulunması, Hurrilerin hayatının devamlı savaşlarda geçmesi ile ölçülür.

Hurri Menşeli Diğer Hititçe Yazılı Destanlar

1. **Yılan Hedamnu Efsanesi:** Hedamnu oburluğundan, vücudu ile şehirleri mahveder. Ninova'da Tanrıça İştar'a yalvarılır. İştar, bir gün Hedamnu'nun karşısına çıplak çıkar. Hedamnu İştar'a âşık olur, artık hiçbir şey yemez. İştar denize girer, Hedamnu arkasından gider ve denizin içinden bir daha çıkmaz.
2. **Gurparanzah Destanı:** Aranzah (Dicle) kartal olup Akat'a gider. Nuadu şehrini kurar ve merdivenlerde otururken Aılanuva Kralı Guparanzah ve kahramanları savaş dönüşü onu görerek hürmet eder. Gurparanzah yaşlı gözlerle derdini Aranzah'a anlatır; Aranzah, Tanrıça Mah'a gider, Mah Gurparanzah'ın halkına yiyecek ve içecek verir. Gurparanzah, kaynıpederi Akat Kralı İmpakru'ya bir yılanın öldürülmesinde yardım eder. Gurparanzah, Akat'taki yay ile ok atış yarışmasında 60 kral ve 70 kahramanı yener. Gurparanzah, bayram gecesi, zevcesi Tatizuli ile diyalog şeklinde konuşur.
3. **Keşşi Destanı:** Avcı Keşşi, evlendikten sonra avı ve kurban merasimlerini ihmal ederse de, annesi Keşşi'yi tekrar ava yollar. Tanrılar cezalandırmak için üç ay Keşşi'yi boşuna dolaştırır. Keşşi annesine kötülük getirecek 7 rüyasını anlatır, annesi de yakında öleceğine yorumlar.
4. **Appu Efsanesi:** Kötü insanların davranışlarını tenkit eden bir önsözden sonra, Lullu diyarının, Şudul şehrinde Appu isimli bir zengini anlatır. Appu'nun dünyalık her şeyi olmasına rağmen çocuktan mahrummuş. Şehrin ihtiyar ve fakirlerine yiyecek vermezmiş. Bir gün uykudan uyanınca, karısı ondan çocuk istemiş; Appu da beyaz bir kuzu alıp Güneş Tanrısı'na yalvarmış. Akşam, içki içip karısı ile yatmasını söylemiş. Tanrıların ona çocuk vereceğini bildirmiş. Güneş Tanrısı, Fırtına Tanrısı'na Appu'nun bu isteğini anlatmış. Bir müddet sonra tanrılar Appu'ya ikiz ihsan etmiş. Kötü ve iyi olarak isimlendirilen bu çocukları, babaları ölünce kalan malları taksim etmişler. İyi, zayıf inek almış, kötü, bütün sığırları almış. Güneş Tanrısı bunların halini seyredermiş. İyiye kalan zayıf ineği Güneş Tanrısı iyileştirmiş. 10 ay sonra inek doğurmuş; insan yavrusu şeklinde ve iki ayaklı olduğundan, ineği sakat zannedip öldürmek istemiş. Güneş Tanrısı çocuğu kurtarıp bir balıkçıya evlat vermiş. Balıkçı çocuğu büyütüp kötüyle olan kavgasında yardımcı olmuş. Bu destanın sonunda, Tanrıça İştar'ın birinci ve sonuncu cariyeleri için şarkı söylenir. Birincisi için dostça, ikincisi için düşmanca duygu taşırlar.
5. **İştar ve Pişaişa Dağı Efsanesi:** Dağ İştar'a tecavüz eder; İştar'ın eteklerine kapanır.

* * *

Hititlerin işledikleri Hurri edebiyatına ait olan bu destanlar, dinî özellikleri olmayan saray edebiyatıdır. Halen kazılarda bulunan tabletler halinde münferit parçalarda Hitit edebiyatı üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar, Anadolu edebiyatının öncüleri olup, ileriki devirlerde boy gösterecek çeşitli kavimlerin edebiyatına temel teşkil eder.